Litouwse grenspost op de grens met Letland, 1995. Foto: Egbert Tellegen.

Nieuwe grenzen

Egbert Tellegen

Het verdwijnen van grenzen is in West-Europa een van de belangrijkste sociale veranderingen aan het einde van de twintigste eeuw. In Centraal- en Oost-Europa is het huidige tijdsgewricht echter een periode van het ontstaan van nieuwe grenzen.

Zo zijn er nieuwe grenzen ontstaan tussen de drie Baltische landen. Landen die een gemeenschappelijke ervaring van onderdrukking door tsaristisch en communistisch Rusland delen en tezamen nog geen tien miljoen inwoners tellen.

De foto toont een Litouwse grenspost op de grens van Litouwen en Letland. De gebouwtjes en het bord met de naam van de republiek Litouwen zien er voor dit gedeelte van de wereld opvallend nieuw en verzorgd uit. De grensposten worden door jonge en ambi-

tieuze douaniers bezet. Te ambitieus zoals ik in 1995 ervoer toen ik hier, in omgekeerde richting, van Litouwen naar Letland wilde reizen. In Den Haag is er een gemeenschappelijke diplomatieke vertegenwoordiging voor de drie Baltische landen. Daar ontving ik een visum voor de drie landen tezamen dat voorzien was van een uiterste datum waarop ik het gebied van de drie Baltische landen mocht inreizen. Bij de Letse grenspost miste men de naam Letland en stelde men vast dat de inreisdatum inmiddels verstreken was. Men liet zich er niet van overtuigen dat dit een visum voor de drie landen tezamen was en dat ik ruim voor het verstrijken van de datum één van de Baltische landen (namelijk Litouwen) was binnengereisd. Men was niet uit op mijn geld maar wilde zichzelf als serieus te nemen grensbewaker manifesteren. Het nieuwe nationale elan waarmee de douaniers hun taak vervulden kon echter niet verhullen dat ze in de Russische invloedsfeer waren opgegroeid. Geheel in Russische stijl miste men in mijn paspoort de voornaam van mijn vader en het onderscheid tussen het nummer van mijn flat en van mijn huis. Eveneens op de van ouds bekende wijze kon de impasse na uren tenslotte doorbroken worden doordat een telefonisch in Riga benaderde collega een hoge ambtenaar in de nabije stad Liepaja wist in te schakelen. Later werd in Riga bevestigd dat mijn papieren geheel in orde waren.

Nieuwe grenzen zijn er ook in andere delen van Centraal- en Oost-Europa ontstaan op plaatsen waar ze voorheen niet bestonden. Het sommige landen wel tot de NAVO en de EU toelaten en andere niet zal de betekenis van die nieuwe grenzen nog doen toenemen. Een drastische verandering is het ontstaan van een grens tussen Tsjechië en Slowakije. Maar ook in voormalig Joegoslavië vormt het onstaan van nieuwe grenzen een breuk met het verleden. Nu al krijg je bij het overbruggen van de korte afstand tussen Ljubljana (Slovenië) en Zagreb (Kroatië) echt het gevoel van de ene naar de andere wereld te reizen. Het scheppen van nieuwe grenzen heeft zeer pijnlijke gevolgen. Vooral voor Russen. Als ze zelf als tweederangs burgers in een van de Baltische republieken blijven wonen of zich genoodzaakt zien vandaar te vertrekken. Of als ze, in Rusland wonend, er mee moeten leren leven dat naar hun idee bij uitstek Russische steden en gebieden als Odessa en de Krim niet meer tot Rusland behoren.

In dit deel van de wereld worden mensen niet alleen van hun buren van over de grens vervreemd, maar ook van hun eigen taal. In de Baltische landen spreekt een kleine (Litouwen) en een grote (Letland) Russische minderheid in tegenstelling tot tien jaar geleden een andere taal dan de officiële landstaal. In grote delen van de Oekraïne is de meerderheid van de bevolking gewend om Russisch te spreken doch nu gedwongen het Oekraïens als officiële taal aan te horen. Wat betekent het voor mensen als hun land in twee of meer delen uiteenvalt of van gebieden wordt afgegrensd waarmee het vroeger was verenigd? Wat betekenen die van bovenaf opgelegde veranderingen in taalgebruik voor hun kijk op de omringende werkelijkheid en voor hun toekomstige politieke voorkeuren?